

JOURNAL of

No 4 (17) 2024

NATURAL SCIENCE

BODY TEXT

Chemistry
Biology
Geography

<p style="text-align: center;"><u>TAHRIR HAY’ATI</u></p> <p style="text-align: center;">Bosh muharrir Yaxshiyeva Z.Z. k.f.d., professor</p> <p style="text-align: center;">Mas’ul kotib Urazov Sharofiddin</p>	<p style="text-align: center;"><u>TAHRIRIYAT A’ZOLARI</u></p> <p style="text-align: center;"><u>Bosh muharrir</u> Yaxshiyeva Zuhra Ziyatovna k.f.d., professor</p> <p style="text-align: center;"><u>Tahririyat a’zolari:</u></p> <ol style="list-style-type: none">1. Yaxshiyeva Z.Z. – k.f.d., professor JDPU.2. Shilova O.A. – k.f.d., professor I.V. Grebenshikov nomidagi Rossiya FA Silikatlar kimyosi instituti.3. Markevich M.I. – f.m.f.d., professor Belarussiya FA.4. Elbert de Josselin de Jong – professor, Niderlandiya.5. Anisovich A.G. – f.m.f.d., professor Belarussiya FA.6. Kodirov T. – k.f.d., professor TKTI.7. Abduraxmonov E. – k.f.d., professor SamDU.8. Nasimov A. – k.f.d., professor SamDU.9. Smanova Z.A. – k.f.d., professor O’zMU.10. Mavlonov X. – b.f.d., professor JDPU.11. Usmanova X.U. – professor URUXU.12. Qutlimurodova N.X. – k.f.d., dotsent O’zMU.13. Nuraliyeva G.A. – dotsent O’zMU.14. Sultonov M.M. – k.f.d., dotsent JDPU.15. Xudanov U.O. – t.f.n., dotsent JDPU16. Murodov K.M. – dotsent SamDU.17. Abduraxmonov G’.– dotsent O’zMU.18. Yangiboyev A. – k.f.f.d., (PhD), dotsent O’zMU.19. Xakimov K.M. – g.f.n., professor v/b. JDPU.20. Azimova D.E. – b.f.f.d., (PhD) dotsent. JDPU.21. G’o’dalov M.R. – g.f.f.d., (PhD), dotsent JDPU.22. Ergashev Q.X. – dotsent TDPU.23. Orziqulov B. – k.f.f.d., (PhD) O’zMU.24. Kutlimurotova R.H.-SVMUTF24. Xamrayeva N. – dotsent JDPU.25. Rashidova K. – dotsent JDPU.26. Inatova M.S. – dotsent JDPU.
<p style="text-align: center;">Muassasa</p> <p style="text-align: center;">Jizzax davlat pedagogika universiteti</p>	
<p style="text-align: center;">Jurnal yilda 4 marta chiqariladi (har chorakda)</p>	
<p style="text-align: center;">Jurnalda chop etilgan ma’lumotlar aniqligi va to’g’riligi uchun mualliflar mas’ul.</p>	
<p style="text-align: center;">Jurnaldan ko’chirib bosilganda manbaa aniq ko’rsatilishi shart.</p>	

INVESTITSIYALAR IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH.

Rasulova Sharifa Gaybullaevna-Iqtisodiyot va menejment kafedrası dotsenti.

Sulaymnov Botirjon Zokir o‘g‘li-Kimyo muhandisligi fakulteti talabasi

Jizzax palitexnika instituti

Annotatsiya. Bu maqolada biz “Investitsion loyihalarining iqtisodiy samaradorligini baholash yo‘llari” mavzusida tadqiqot qilishni rejalashtirganmiz. Bizning asosiy maqsadimiz investitsiya loyihalarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi, samaradorlikni baholashning turli usullari asosida puxta tahlil qilinishi va chuqur baholanishini o‘rganish va tahlil qilish. Maqolamizda iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida investitsiya loyihalarining iqtisodiy jihatdan tahlil qilish, moliyaviy-iqtisodiy samaradorligini baholash usullarini takomillashtirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar berdik.

Kalit so‘zlar: Investitsion loyiha, iqtisodiy samaradorlik, investitsiyalarni jalb etish, investitsiya siyosati, iqtisodiyot modernizatsiyasi, UNIDO uslubiyoti;

Annotation In this article, we plan to conduct research on the topic of "Ways to assess the economic efficiency of investment projects." Our main goal is to study and analyze the successful implementation of investment projects, careful analysis and in-depth evaluation based on various methods of performance evaluation. In our article, we made suggestions and recommendations on improving the methods of economic analysis and assessment of financial and economic efficiency of investment projects in the context of modernization of the economy.

Key words: Investment project, economic efficiency, investment attraction, investment policy, economic modernization, UNIDO methodology;

Investitsiyalar har qanday mamlakat iqtisodiyoti o‘rishini ta‘minlash, uni har tomonlama taraqqiy ettirishning zarur sharti va manbai hisoblanadi. Shunga ko‘ra, iqtisodiyotning turli soha va tarmoqlarini mutanosib rivojlanishini ta‘minlash,

Investitsiya loyihasining moliyaviy tahlili loyihadan keladigan samaraning uning har bir ishtirokchilarning o'z maqsadlaridan kelib chiqib, loyihani amalga oshirishdagi erishilishi lozim bo'lgan natijalarni qo'lga kiritish imkoniyatlarini ochib beradi. Iqtisodiy tahlilda esa, loyihaning milliy iqtisodiyotga beradigan samarasi nuqtai nazaridan tahlil qilinadi.

Xususan, Jahon banki xodimlari (mutaxassisleri) har bir loyiha uchun uning iqtisodiyotga boshqa aniq resurslarni joylashtirishdagi o'zaro ziddiyatli variantlariga qaraganda ko'proq samara keltirishni aniqlashda keng tahlil ishlarini o'tkazdilar. Mustaqillik yillaridan ancha oldin kapital qo'yilmalarning samaradorligini baholash akademik T.S.Xachaturov ilmiy boshchiligida ishlab chiqilgan uslub asosida amalga oshirilgan edi.

Bu uslub asosida samaradorlikning tarmoq me'yor koeffitsienti yordamida taqqoslama iqtisodiy samaradorlikni hisoblash yo'li bilan absolyut va nisbiy ko'rinishlardagi ularning qoplanishini hisoblash usullari yotar edi. Investitsiyalash variantlarini tanlashda ham ushbu uslubning o'ziga xos o'rni bor edi, lekin ularda noaniqlik va risklar, inflyatsiya sharoitida real va nominal qiymatlarni baholash va shu kabi uslublar yo'q edi. Shuningdek, kapital qo'yilmalarning samaradorligini baholashda iqtisodiy, ijtimoiy va, ayniqsa, marketing jihatlari yetarlicha hisobga olinmas edi, pul oqimi tahlili, balans tahlili, amortizatsiya hisobi va boshqalarga bo'lgan e'tibor uning uchun xos emas edi. Hozir esa boshqa zamon va boshqa vazifalar, muammolar yuzaga kelmoqda.

Bugungi dolzarb masala esa, jahon tajribalaridan eng yaxshilarini tanlab olib, uni O'zbekiston iqtisodiyotining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olib, amaliyotga qo'llab, imkoniyat darajasida qisqa tarixiy davr mobaynida sivilizatsiyalashgan bozor iqtisodiyotiga o'tish va uni modernizatsiyalashdir. Ushbu vazifani yechishda mualliflar V.V.Berents va P.M.Xavraneklarning ilmiy asarlarida investitsiya loyihalarning samaradorligini baholashdagi UNIDO2 uslubiyoti keng tadqiq etilgan bo'lib, bu uslubiyot loyihalarni tahlil etishda ahamiyatli o'rin tutadi.

Ushbu uslubda u yoki bu loyihani moliyalashtirishda qarorlar qabul qilish, shuningdek investitsiya oldi tadqiqotlari uchun mo'ljallangan kapital qo'yilmalarning samaradorligini taqqoslashning jahon tajribasi batafsil yozilgan. Bularning barchasi bozor tahlilining jihatlariga, shuningdek texnik-iqtisodiy asoslashdagi savollarga, ya'ni xom ashyo bazasini baholash, qurilish maydonini tanlash, loyihalashtirish va texnologiyalarni tanlash, investitsiya loyihalarini investorlarning o'z mablag'lari evaziga, shuningdek tashqi moliyalash manbalari evaziga moliyalashtirishni ta'minlash, investitsiya loyihalarining moliyaviy-iqtisodiy samaradorligini aniqlash (bular sof joriy qiymat, foydaning ichki me'yori va h.k.) jarayonlariga tegishlidir.

UNIDO uslubi bo'yicha moliyaviy tahlilning muhim jihatlari bo'lib quyidagilar hisoblanadi: –investitsiya qarorlarining asosiy mezonlari; – qo'yilmalarni baholash va loyiha qaytimi; –loyihaning hayotiylik davri va uni gorizont rejalashtirish; –risk, noaniqliklar va boshqalar. mintaqalarning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini inobatga olish, shuningdek, joylarda aholi bandligini oshirish maqsadida har yili mamlakatimizda investitsiya dasturi va mintaqaviy investitsion dasturlari ishlab chiqilib, amaliyotga tatbiq etilmoqda. Bu esa, iqtisodiyotda investitsiya hajmi yildan yilga sezilarli darajada o'sib borishiga hamda milliy ishlab chiqarish hajmi ortishi orqali ijobiy natijalar berishga imkon yaratmoqda. Investitsiya loyihasining juda ko'p afzalliklari mavjud bo'lsa-yu, lekin quyidagilar ta'minlanmasa, uning amalga oshirilishi maqsadga muvofiq emas: –loyiha mahsulotining sotilishi evaziga olingan daromadlar qo'yilgan investitsiya mablag'larini qoplamasa; –investitsiyalarning rentabelligini foyda firmaning hohishi darajasidan past bo'lsa; –investitsiyalarning qoplash muddati firma uchun muvofiq kelgan davrga mos kelmasa. Investitsion jarayonlardagi bunday natijalarga erishishning haqiqiylikini aniqlash real aktivlarga qo'yilgan mablag'lar bo'yicha har qanday loyihaning moliyaviy-iqtisodiy ko'rsatkichlarini aniqlashning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Bunday baholashni o'tkazish har doim birmuncha qiyin vazifa hisoblanadi, chunki unda bir qator muhim omillar ta'sirini hisobga olish talab etiladi: - birinchidan, investitsion xarajatlar faqat bir marta yoki uzoq vaqt davomida bir necha marta amalga oshirilishi mumkin; - ikkinchidan, investitsiya loyihasini amalga oshirishdan natijalar olish davrining davomiyligi va uzoq ekanligi; - uchinchidan, uzoq muddatli operatsiyalarni amalga oshirish investitsiyalarning barcha jihatlarini baholashda noaniqlik va risklarning paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin.

Aynan shunday omillarning mavjudligi mumkin bo'lgan yo'qotishlarni minimal darajada bo'lishini asosli ravishda yetarlicha hal etishga imkon beruvchi investitsiya loyihalarini baholashning maxsus usullarini yaratish zarurligini tug'dirdi. UNIDO tavsiyasiga muvofiq, investitsiya loyihalarini tayyorlash jarayonida moliyaviy tahlilni o'tkazish uchun quyidagi shakldagi ma'lumotlar talab etiladi: investitsiya loyihasini amalga oshirmoqchi bo'lgan korxonaning buxgalteriya balansi hisoboti, moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot, pul oqimlari to'g'risidagi hisobot va undagi pul mablag'larni harakati jadvali, xususiy kapital to'g'risida hisobot, shuningdek, jami kapital qo'yilmalar; aylanma mablag'larga bo'lgan talab; jami ishlab chiqarish xarajatlari; investitsiya loyihasini moliyalashtirish manbalari to'g'risidagi ma'lumotlardan ham foydalaniladi. Ushbu ma'lumotlar asosida korxonaning likvidligi, moliyaviy barqarorligini, ishlab chiqariladigan mahsulotning rentabelligini aniqlash mumkin.

Har qanday investor yoki xo'jalik yurituvchi subyektlar uchun investitsion qarorlar qabul qilish juda qiyin vazifa hisoblanib, bunda asosiy mezon investorning boyligini ko'paytirish, korxonaning qiymatlarini oshirish mezonlariga qaratiladi. Uning omillari bo'lib korxonada daromadlari o'sishi, moliyaviy risk yoki ishlab chiqarish harajatlarining kamayishi, korxonada ishlari samaradorligi darajasini oshirish hisoblanadi.

Chet el mamlakatlarining tajribasini, shu bilan birga UNIDO tavsiyalarini hisobga olgan holda investitsiya loyihalarining samaradorligini baholash ikki mezon asosida, ya'ni moliyaviy va iqtisodiy baholash orqali amalga oshiriladi. Investitsiya loyihasi samaradorligini baholashning bu ikkala mezoni ham bir-birini to'ldirib turadi. Moliyaviy baholash investitsiya loyihasini amalga oshirish jarayonidagi likvidligini tahlil qilishda ishlatiladi. Boshqacha aytganda, moliyaviy baholash vazifasi, loyihani belgilangan muddatlarda amalga oshirish uchun, uning jami moliyaviy majburiyatlarini bajarishga korxonaning yetarli moliyaviy resurslari bo'lishini belgilashdir. Investitsiyalar xususida qarorlar qabul qilishda, investitsiya loyihalarini tanlash, baholash va amalga oshirishning ilmiy asoslangan uslubiyoti va usullaridan foydalanish masalasi muhim hisoblanadi.

Loyihadagi hisob-kitoblar kelajakka qaratilishi uning oldindan aytib berish mumkin emasligidan, prognoz xarakterli ekanligidan dalolat beradi, shu sababli investitsiya loyihasining sifat tavsiflarini hisobga olish, risk va noaniqliklarni hisobga olish muhim hisoblanadi. Investitsiya loyihasini ahamiyati va uning obyektiv zarurligi shundan iboratki, loyiha qo'yilgan maqsadga erishish uchun odatda, resurslar va muayyan vaqt bilan cheklangan sharoitda investorlar qiziqishlarini o'zida aks ettira olishi kerak. Investitsiya loyihalari samaradorligini baholash usullari asosida aynan turli obyektlarga uzoq muddatga kapital mablag'larni qo'yishning maqsadga muvofiqligini aniqlash mumkin hamda qo'yilgan sarmoyalar kelajakda foyda keltirishi va o'zini to'liq qoplashini aniqlash mumkin.

Investitsiya loyihasini baholashning maqsadlari quyidagilardan iborat: - loyiha texnik-iqtisodiy asosnomasiga kiritilgan zarur ma'lumotlarni tekshirish; - loyiha hayotiylikining yakuniy xulosalari va miqdoriy ko'rsatkichlari asosida tahlil qilish; - qarz oluvchiga qo'yilgan talablar va tavsiyalarni ishlab chiqish; - kredit shartnomasini kuchga kirishini asosiy sharti hisoblangan kerakli kafolatni olishning zarurligi; - investitsiya loyihasini moliyalashtirish uchun kredit ajratish to'g'risidagi

savol bo'yicha kredit qo'mitasiga beriladigan tavsiyalarni ishlab chiqish; - kredit ajratish bo'yicha kelishuvlarni o'tkazishning bozor talablarini aniqlash. Shunday qilib, moliyaviy tahlilning maqsadi va andozasi shundan iboratki, u investitsiyalash va moliyalashtirishdagi barcha savollarning yechimi bilan bog'liq omillarni, shuningdek loyihadagi barcha moliyaviy oqibatlarni tahlil qiladi va aniqlaydi. Moliyaviy tahlilning asosiy jihatlari quyidagichadir: - birinchidan, sanoat investitsiya loyihalarining moliyaviy tahlili - bu salohiyatli investorlar va loyihani amalga oshiruvchilari tomonidan bajariladigan loyihadagi moliyaviy oqibatlarni ko'rsatish, texnik xarajatlar yoki loyiha takliflarini tugallash uchun bajariladigan alohida faoliyat turi emas.

Moliyaviy tahlilda texnologiyadan tortib to ishlab chiqarish quvvatigacha, loyihalashtirilayotgan korxonaning joylashgan joyidan tortib to loyiha maketi, konstruktsiyasi, texnik xisob-kitoblarigacha, ishlab chiqarish xarajatlaridan tortib loyihaga jalb qilinayotgan moliyaviy resurslargacha, marketing strategiyasidan to loyihaning (korxonaning) umumiy rivojlanish strategiyasigacha ishlab chiqiladi, hisobga olinadi va muqobil variantlarni ko'zda tutadi. - ikkinchidan, moliyaviy tahlilni o'tkazish jarayonida qaror qabul qiluvchi shaxs investitsiyalarni baholash uchun turli xil mezonlarni qo'llashini ham hisobga olishi zarur. Bu analitikni shunday mezonlarni aniqlashga majbur qiladi va u investorlar talab qiladigan axborotlarni tayyorlash uchun unga muvofiq keladigan usullarni tanlaydi. Investitsiya loyihalarini moliyaviy-iqtisodiy jihatdan tahlil qilish va baholashda nafaqat investorlar qiziqishlarini, balki jamiyatning ham qiziqishlarini hisobga olish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gaybullayevna.R.S. ., & Musurmangulov. (2024). The importance of time management in ensuring efficiency in construction. journal of economy, tourism and service.
2. Gaybullayevna.R.S. (2023). The state of the digital economy today: problems and solutions. journal of economy, tourism and service.

3. Sharifa, R., & Ilyos, T. (2023). Principles of scientific management in management. *Новости образования: исследование в XXI веке*.

4. Sharifa, R., & Sayyora, M. (2023). History of emergence of management and its place today. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 2(16), 1093-1096.

5. Sharifa, R. (2023). Directions for increasing investment attractiveness in regions. *Новости образования: исследование в XXI веке*.

6. Sharifa, R., & Nozima, T. (2023). Quality management in competitive conditions is the main factor of enterprise success. scientific approach to the modern education system.

7. Sharifa, R., & Mahliyo, K. (2023). Organizational structure of enterprises and their appearances. *journal of economy, tourism and service*.

8. Gaybullayevna, R. S. (2023). Women's entrepreneurship is a factor of increase in our country's economic welfare and social development. *journal of economy, tourism and service*.

9. Gaybullayevna, R. S. (2023). Modern fundamentals of financial management of investment activity. *journal of economy, tourism and service*.

10. Gaybullaevna, R. S. (2023). Methods for Assessing the Economic Efficiency of Investments in Construction. *European Journal of Higher Education and Academic Advancement*.

11. Gaybullaevna, R. S. (2023). Construction Industry in Uzbekistan Is an Important Priority Network of the National Economy. *Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress*.

11. Qamarov Asadbek Zafar o'g'li, & Rasulova Sharifa G'aybullayevna. (2023). Biznesingiz uchun samarali marketing strategiyalarini qanday yaratish mumkin. *Scientific Impulse*.

13. Gaybullaevna, R. S. (2023). Economic Efficiency of Investing in Construction. *International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development*.

14. Расулова, Ш. Ф. (2021). Ўзбекистонда бандлик муаммоси. ишсизларни ижтимоий ҳимоя қилиш. Global Science and Innovations: Central Asia (см. в книгах).

15. Расулова, Ш. Г. (2020). Привлечение инвестиций. Экономика и социум.

16. Rasulova, S. G., & Obidova, F. Y. (2019). Issues of small business development. Theoretical & Applied Science, (9), 426-429.

17. Расулова, Ш. Г. (2019). Важность организационно-экономических мер по повышению экономической активности населения. Актуальные научные исследования в современном мире.

18. Rasulova, S., & Jabborova, Z. (2019). Principal directions on the development of entrepreneurship. International Finance and Accounting, 2019(3).